

SENTIMENTUL RELIGIOS PE CÂMPUL DE LUPTĂ – UN STUDIU AL CRITICULUI LITERAR DUMITRU CARACOSTEA LA SFÂRȘITUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

**Colonel Dr.
Mircea TĂNASE¹**

La începutul anilor '20 ai secolului trecut, când încă nu se stinsese eoul loviturilor de tun din Primul Război Mondial, lumea încerca să-i găsească din nou rosturile firești, deși finalul conflagrației consfințise o nouă ordine mondială. Dacă în plan politic și militar lucrurile se schimbaseră fundamental, se destrămaseră imperii care păreau că vor dăinui etern, se afirmau noi pretenții la hegemonia lumii, iar în plan societal o nouă formă de orânduire era impusă cu brutalitate pe o mare întindere a emisferei nordice, în plan spiritual războiul dovedise, în mod dramatic, nevoia de legătură cu Divinitatea. Sentimentul religios se dovedise, încă o dată, un panaceu necesar și tămăduitor pentru spiritele bulversate de grozăvia și ororile războiului, de iminența morții.

Revista *România Militară*, editată de Statul Major General al Armatei României încă din 1864, după ce își încetase apariția la începutul războiului, și-a reluat-o începând cu 1 ianuarie 1921, dorind să cuprindă „toate învățămintele trase din războiul european, toate propunerile relative la nevoile armatei de mâine în legătură cu mijloacele economice, de personal, de material, de instrucție și educație militară”², dorind a deveni o revistă „de largă cultură militară, în care să se expună toate învățămintele trase din războiul european [...], la care să colaboreze toate valorile de seamă atât din sânul armatei, cât și din afară”³.

Dumitru Caracostea (n. 10 martie 1879, Slatina – d. 2 iunie 1964, București) a fost un critic, istoric literar și folclorist român. Specialiștii îl consideră a fi, alături de Tudor Vianu, unul dintre cei mai mari stilisticieni ai literaturii române. La Universitatea din București i-a avut profesori pe Titu Maiorescu, Ion Bianu și Ovid Densusianu. A susținut două doctorate, în 1913, unul în filosofie, altul în filologie romanică. În 1920 era docent la Universitatea București, iar în 1930, profesor universitar la catedra de istorie a literaturii române moderne. În același an a fost primit ca membru corespondent al Academiei Române, iar în 1938 membru titular. Contribuie la înființarea, în 1933, a Institutului de Istorie Literară și Folclor. A fost ministrul Educației Naționale în Guvernul Ion Gigurtu (4 iulie-4 septembrie 1940) și Guvernul Ion Antonescu (4-14 septembrie 1940). În perioada 1941-1944 a fost director al Fundațiilor Regale pentru Literatură și Artă. În 1950 a fost arestat de autoritățile comuniste și a stat 5 ani în detenție.

La 1 martie 1919, după o întrerupere de 3 ani, Școala Superioară de Război – cea mai înaltă instituție de învățământ militar – și-a reluat cursurile. Printre cursanți se numărau ofițeri care întrerupseseră cursurile la intrarea României în Primul Război Mondial, când au fost trimiși pe front, dar și o nouă serie, a 26-a, cu tineri ofițeri care trăiseră deja experiența războiului.

Acestora din urmă, Dumitru Caracostea, pe atunci profesor la Universitatea din București, le-a ținut o serie de prelegeri de psihologie și le-a dat ca sarcină didactică întocmirea unei lucrări cu tema: *Experiența psihologică a primelor trei luni de campanie*.

Ofițerii respectivi, erau, după aprecierea justă a lui Caracostea, selecționați din ce avea mai destoinic oștirea, bărbați în plină maturitate, căpitani, maiori, locotenent-colonei, între 30-40 de ani. De aceea, aprecia profesorul, dată fiind situația și experiența celor care au făcut lucrarea, libertatea absolută și sinceritatea în înfățișarea și interpretarea faptelor, materialul rezultat merita „tot crezământul și o deosebită luare aminte”. De aceea a consimțit ca materialul să fie publicat în revista *România Militară*.

Referitor la această serie de cursanți ai Școlii Superioare de Război – promoția a 26-a (1919-1920), prima după terminarea războiului, putem afirma că a reprezentat o promoție puternică, care a dat armatei române nume de rezonanță, cu frumoase cariere în perioada interbelică, la comanda unor mari unități în cel de-al Doilea Război Mondial, unii dintre ei implicați direct în evenimentele politico-militare de la finalul războiului. I-am putea aminti aici pe generalii Constantin Sănătescu, actor principal în actul de la 23 august 1944 și prim-ministru al guvernului în două mandate succesive (23 august-4 noiembrie și 4 noiembrie-2

decembrie 1944), Gheorghe Mihail, șeful Marelui Stat Major în 1940 și în perioada 23 august-12 octombrie 1944, Paul Teodorescu (subsecretar de stat la Ministerul Apărării Naționale în perioada 1937-1938 și ministru al Aerului și Marinei în mai multe guverne în perioada 1938-1940), Aurel Racoviță, Vasile Atanasiu (căsătorit cu Eugenia Filotti, fiica actriței Maria Filotti), Emanuel Leoveanu, Nicolae Mazarini, Ion Arbore, Grigore Georgescu (inițiatorul și susținătorul ridicării Monumentului Geniului), Gheorghe Leventi, Florea Mitrănescu – comandant al Corpului 7 A, ucis pe front la 1 aprilie 1944, Orezeanu Teodor – fost director CFR în anii '40, proprietar al conacului Orezeanu din comuna Traian, județul Brăila, Constantin Constantinescu-Claps, Alexandru Dumitrescu, Traian Grigorescu (fiul generalului Eremia Grigorescu), Teodor Ionescu, Dumitru Mavrocordat, Alexandru Tătărescu (fratele politicianului Gheorghe Tătărescu), Constantin Trandafirescu etc.

Deși recunoaște că nu este un creștin practicant și nu a încercat, într-o măsură puternică, vibrația sentimentului religios, ba mai mult, nu a fost nici combatant în război, Dumitru Caracostea se angajează într-un demers deloc ușor, de interpretare a mărturiilor celor care au cunoscut, personal, acest sentiment, au trăit sub înrăurirea lui, deși, după cum tot el afirmă, *„materialul acesta, chiar când este adunat cu tot spiritul critic necesar, nu-și destăinuiește deplin înțelesul decât celui care-l poate face să trăiască în propriul lui suflet”*¹⁴.

Despre importanța acestui sentiment religios, autorul adaugă: *„Istoria lumii stă mărturie neclintită de rolul pe care sentimentul religios l-a avut în prefacerile politice, rânduirile sociale și creațiunile estetice. Toate acestea și atâtea altele, pe care nu mă pot opri să le amintesc, sunt fapte care pun, în o netăgăduită lumină, însemnătatea sentimentului religios”*¹⁵.

În ceea ce privește geneza acestui sentiment, autorul îl vede *„izvorând din însăși micimea, nepriceperea și mărginirea ființei noastre omenești. Frica, nesiguranța zilei de mâine, îl hrănesc. Cu cât e mai apăsător omul, cu atât un instinct îl face să privească mai sus de el. Zeii se hrănesc și cresc atotputernici din micimea noastră. [...] Pentru că frica ne turbură cugetul, ne paralizează mișcările, ne lasă dezarmați, un instinct elementar te duce să cauți o scăpare, în o amuletă, în o iconiță, în un fetiș netrebnic...”*¹⁶.

Referitor la dănuirea neîntreruptă a vieții religioase, de la primii muguri ai conștiinței omenești și până în prezent, autorul apreciază că aceasta nu este în nici un caz o rătăcire a spiritului uman, dimpotrivă, acest sentiment religios trebuie să îndestuleze o adâncă nevoie a sufletelor, să aibă un însemnat rol biologic și social. De aceea, *„frământarea aceluia care se află în nemijlocita apropiere a morții va îndruma, cu o*

pornire instinctivă, pe cel covârșit de frică, spre Dumnezeu⁷, aspect care poate conduce, după cum crede autorul, la obârșia vieții religioase, pentru că atunci când îi este amenințată existența, individul își caută, firesc, un punct de sprijin. Războiul, care prin definiție provoacă nesiguranță și teamă pentru propria existență, generează, la nivel individual, anumite nevoi sufletești, care oferă unele *preparate psihologice*, menite, după cum spune autorul, să ne arate clar factorii hotărâtori ai experienței religioase.

Primele trei luni ale războiului pentru unitatea națională au reprezentat, în aprecierea lui Caracostea, un bogat material sufleteș, o intensă desfășurare de sentimente, cum puține epoci ale istoriei universale au avut. De aceea a considerat benefic să le adune și să le supună observației obiective a cercetătorului științific:

„Străbătând lucrările acestea, ești adeseori surprins să constăți cum, în felurite situații și momente, aceleași fenomene sufletești ieșeau cu necesitate la iveală și numai sentimente sau stări generale, normale, dar chiar unele stări care ieșeau din cadrul normal. Bunăoară, atât la Dunăre, cât și în Carpați și în șesul muntean, nu odată, s-au produs mișcări de panică, purcese din același fenomen de iluzie: în licărirea luceafărului, companii întregi, câteodată regimente, vedeau mișcarea Zepelinului⁸.

Astfel, maiorul **Fălcoianu**, participant la luptele din apropierea Sibiului, relatează reacția unui soldat milițian, rănit la cap, văitându-se amar și implorându-l pe Dumnezeu: „Doamne, Doamne, scapă-mă!...ce se fac copilașii mei!”⁹, iar maiorul **Teodor Ionescu** consemnează: "Supraveghez mișcarea, când un obuz de calibru mare se sparge la zece metri de locul unde mă găseam. Instinctiv m-am aplecat pe gâtul calului și mi-am zis în gând: Doamne, ajută-mă!”¹⁰.

Despre maiorul **Alexandru Culici** aflăm că a căzut prizonier în 1916, la Filipești de Pădure,

Ceremonie religioasă la depunerea jurământului elevilor Școlii Militare de Ofițeri de Infanterie

Prahova, a fost deținut în lagărul de prizonieri de la Crefeld, Germania, și s-a reîntors în țară în 1918. Acesta mărturisea: „Cu cât primejdia era mai mare, cu cât moartea era mai aproape, cu atât oamenii erau mai religioși. De dimineață, se închinau; se spălau, se închinau; mâncau, se închinau; apunea soarele, se închinau. Mărturisesc că și eu mă gândeam foarte des la Dumnezeu și nici că nu-mi trecea prin gând să neg existența lui”¹¹.

Când legământul religios se face în comun, într-o oarecare rînduială, se simte nevoia unui mijlocitor în relația cu Divinitatea, funcție atribuită, de regulă, preotului. Când acesta lipsește, poate fi „mandat” în acest rol o persoană din grup. Iată ce consemnează maiorul **Constantin Constantinescu**: „într-una din zile, trecând valea râului Cașin, am observat un grup de soldați îngenunchiați în apropiere de apă. După mișcările ce făceau, mi s-a părut din depărtare că mâncau. Apropiindu-mă însă mai mult, observ că unul din ei citea dintr-o carte de rugăciune, deoarece ceilalți soldați

îngenunchiați făceau din când în când semnul crucii și își plecau frunțile până la pământ. Câți din cei ce n-au cercetat cărările domnului înainte de război, n-au simțit nevoia credinței unei vieți viitoare, încredințându-o pe cea de azi, atât de expusă în mâinile Domnului celui bun și drept. Acele cărări necercetate de câte ori n-au fost umblate și cercetate și de sufletul meu, atât de zguduit în timpul războiului”¹².

Maiorul **Emanoil Leoveanu**, „un spirit care nu primește cu simpatie pe preot”, după cum îl caracteriza Caracostea, dar care nu se putea opune contopirii instinctului de conservare, în momentele grele pe cîmpul de luptă, cu simțământul religios, credea că ar fi bine ca în timpurile de răgaz un preot să-i stropească pe soldați cu aghiazmă, văzând în acest gest un sprijin moral considerabil. „Răsfoind carnetul meu de note, remarc că atât la început, cât mai ales în perioada evenimentelor grele, gândul meu s-a îndreptat la Dumnezeu...Orice acțiune începeam mă serveam de semnul crucii. Același lucru îl făceau și soldații mei. Când era

bombardamentul mai puternic și învălmășeala mai mare, înainte chiar de a se feri, își făceau semnul crucii.

Nu mai vorbesc de talismanele purtate de gât, care-i dregea ca pe eroii din poveste, ca să nu fie loviți de glonț: cruciulițe de lemn, săculeț cu busuioc și tămâie sfințită, mir de la hramul Maicii Domnului, păr din moțul de pe când erau copii mici și altele erau odoarele ce formau scut în fața morții.

Multe rugăciuni pornite din suflet am îndreptat către cer...deși nu m-am împăcat cu speculațiunea acestei nevoi de prima ordine a sufletului, în mâna unei clase de egoiști intriganți și perversi, care doresc ca lumea să rămâie în umbră, pentru ca ei să-și spoiască fața în duhul sfânt, numai pentru a înșela pe bigoți și pe proști, în ținta la care nu renunță cu nici un preț: îmbogățirea¹³.

Locotenent-colonelul **Dumitru I. Popescu**: „La serviciile divine, care se făceau pe front, vedeai ingenunchind alături credincioși și necredincioși; toți credeau acum, aveau nevoia să creadă și cereau sprijin de undeva, sprijin în care aveau încredere.

În seara când să trecem frontiera, s-a oficiat la marginea unei păduri un serviciu divin, la care au luat parte vreo 5000 de oameni, când au ingenunchat i-am putut vedea pe toți: erau mulți și asta mi-a făcut bine. Preotul – o! preotul – azi nu mai era omul cu care până ieri jucam table, luam aperitive și spuneam fel de fel de lucruri – câte nu se spun la un pahar de vin! Acum era „altul”, avea o putere pe care abia acum i-o vedeam și **pe care țineam noi să o aibă**...Niciodată nu am pus în rugă atâta credință; simțeam că ceva nevăzut ne vine în ajutor; iar la terminarea serviciului divin, m-am simțit mai bun; iar când în urale s-a strigat „Trăiască România Mare!” noi eram siguri de izbândă”.

Maiorul **Gheorghe Iordăchescu**, care avusese de executat o misiune grea, lângă Făgăraș, consemna: „Știam de cu ziua că soldații mei văzuseră desfășurarea luptei, focarul morții, ascultaseră istorisirile răniților și toate acestea aveau oarecare influență demoralizatoare, sporită și prin alte împrejurări. Toate acestea aveau oarecum o greutate ce ne sta pe suflute, care se spulberă odată cu vederea preotului, ce venea pentru a ne da binecuvântarea lui Dumnezeu. Acesta ne deșteptă îndrăsneala, sub simțământul religios, care ne luă de sub impresia fricei și a nesiguranței și acum ne da toată puterea.

Niciodată nu m-am simțit mai înălțat ca în acel moment, când preotul făcea rugăciunea și ridicându-și brațele mi se părea că intrăm sub scutul ocrotitor al puterii dumnezeiești. Ceremonialul slujbei îmi dete simțământul că suntem învăluiți într-o autoritate divină și că Dumnezeu este neclintit. Rezultatul a fost: ne-am simțit cu toții siguri de reușită și am pornit cu credința că vom isbuti, ceea ce s-a și întâmplat¹⁴.

Despre însemnătatea la care se poate ridica preotul, atunci când, în adevăr, e la înălțimea chemării sale, aflăm de la maiorul **C. Vasiliu**: „Preotul N. plecase cu noi în război, ca preot al regimentului. Puțini, foarte puțini preoți am cunoscut de talia acestui preot, care să aibă atâta putere să te convingă, atît cu fapta cât și cu vorba. Niciodată, cât am fost cu el, nu am găsit acestui om un singur lucru care i s-ar putea reproșa. Un adevărat apostol; și cred că mare parte din isprăvile făcute de vânătorii noștri numai lui i se datoresc. Nu știi de ce, dar atunci când din ura lui auzeam zicând: „înțelegeți nemuri și vă plecați, căci cu noi este Dumnezeu”, simțeam atît de mare fior în mine, ideea dumnezeiască mă cuprindea într-atâta, încât mergeam cu speranța în Cel de Sus.

Adesea, în discuții, îmi era rușine să mă las bătut în teoriile mele dinainte, pe care priveam ca rezultat al studiilor mele; câteodată îmi ziceam că sunt naiv să mă iau după popi, însă văzui că în sufletul meu convingerea unui Dumnezeu atît de mult încolțise, că orice manifesta-re aș fi făcut în afară, interiorul mă dădea de gol. Purtam cu drag acum iconița Sf. Nicolae și în ea aveam o deosebită încredere.

Această credință mi-a dat, apoi, tăria nestrămutată de am putut săvârși, în cadrul activității mele, fapta de care mă simt mândru.

O legătură sufletească, o mare dragoste se legase între mine și preotul N., că foarte adesea, în măsurile ce trebuia să le iau în compania mea, mă sfătuiam cu dânsul¹⁵.

Căpitanul **Dumitru Georgescu** este impresionat de puterea convingerii religioase și de prioritatea acesteia în raport cu celelalte îndatoriri pe cîmpul de luptă: „Pe când mă țâram pe lanțul de trăgători, găsesc, la un moment dat, înapoia lanțului, un sergent care citea o carte; intrigat cum acest om, în loc să observe de acolo oamenii săi, citește o carte în toiul luptei, mă apropii de el; mare îmi fu mirarea când văzui că el citea „Visul Maicii Domnului”; i-am atras atenția că nu e locul și timpul pentru asemenea lucru, iar el mi-a răspuns că, neavînd timp toată ziua să citească cărțulia, Maica Domnului o să-l pedepsească, în cursul acestei lupte, căci așa a văzut el, câteva minute mai înainte, când îngerul i s-a prezentat lui și i-a cerut să citească „Visul Maicii Domnului”. L-am lăsat să-și continue citirea, convins, și eu, de influența mare ce o avea acest sentiment, în vreme de pericol¹⁶.

O relatare deosebită este cea a căpitanului **Victor Precup**¹⁷, un ofițer cu o biografie ulterioară destul de controversată, integrat în armata română după ce fusese ofițer în armata austro-ungară și făcuse campania în câmpiile Poloniei, care surprinde trăirea sentimentului religios, în timpul pericolului, nu numai la combatanți, ci și la cei ce trăiesc în zona morții: „La înaintarea din Polonia rusească am văzut, într-o casă

izolată pe câmpie, o familie evreiască strânsă la masă, pe care ardeau lumânări. În mijlocul cîtea un evreu bătrîn din Talmud, cu glas tare. Actul acesta religios le-a dat lor liniștea și încrederea că vor scăpa de pericol: în jurul băntuia, de mai multe ore, o luptă crîncenă. Soldații, care în trecere intrau în casă, o părăseau din propriul lor îndemn, nevoind a conturba". O scenă simplă, dar care are, în percepția lui Cracostea, „ceva de o măreție epică, în momentele sângeroase, când fiara și instinctele brutale se pot deslănțui ușor, soldatul flămînd, însetat, care vine în contact cu o atmosferă religioasă, străină de legea lui, simte un val de umanitate, ceva din potolirea pe care numai preajma celor sfinte o poate sălășlui în sufletele pornite spre distrugere”¹⁸.

Implorarea sprijinului Divinității se face cu aceeași intensitate, indiferent de momentul luptei: la începutul acesteia, în toiul primejdiei sau după încheierea luptei, sub influența rugăciunii, soldatul se simțea mai pregătit și întărit sufletește. Maiorul **Nicolae Mazarini** relatează: „în fiecare seară, după o mare luptă, bateria își făcea rugăciunea, în care fiecare om era aprofundat”¹⁹.

Din lucrarea maiorului **Gheorghe Mihail**, intitulată „Cum mi-am stăpînit, pentru întâia dată, frica de moarte”, profesorul Cracostea preia un pasaj amplu: „Era în ziua de 29 septembrie 1916. La ora 12 la amiază colonelul R. îmi dă ordin de a interveni în lupta de pe dealul Șoimului, în munții Buzăului. Primele gloanțe ce-mi șuerară pe la ureche mă făcură să alerg înapoia unei case părăsite; instinctiv mă adăpostii după zid, ca pentru a scăpa vederii inamicului. Momentan, în siguranță, îmi putui da seama că asudasem learcă, dovadă că ființa mea suferise lovitură emoției frice; în același timp simții că sudoarea era rece și o tendință forte de a căsca mă apucă...

Cred că această stare să fi durat vreo cinci minute, când în mine se produse o reacțiune:

mă comparai singur cu soldatul din punct de vedere al valorii mele morale, văzui că rezultatul comparației ar fi nefavorabil și m-aș simți umilit, dacă aș continua să stau la adăpost. Astfel sentimentul egoist al onoarei, apărătorul tuturor bunurilor mele sufletești, m-a încetușat. O pisică, singura viețuitoare a casei părăsite, ce de frică se înghemuisse lângă mine, mă umili și mai mult. Frica de rușine învinse frica de pînă acum.

Dacă însă sentimentul onoarei se deșteaptă ca apărător al ființei mele morale, simții nevoia unui alt apărător, al ființei organice și repede și pentru întâia oară în viață îmi îndreptai gândul spre Dumnezeu. Simții, pentru prima oară, razimul puternic al acestui sentiment, simții întâia oară că iubesc pe Dumnezeu, pentru întâia oară mă rugai.

Îmi dau seama acum că obârșia sentimentului religios la mine a fost frica. Dar nu numai la mine; observai același lucru la soldați: niciodată n-am văzut fluturînd pe buzele soldaților atâtea rugăciuni, niciodată n-am văzut făcându-se atâtea semne ale crucei ca în primejdiile luptei. Pentru întâia oară mă gândii la icoana Madonei din Lourdes, dată de mama înainte de a pleca la război; pentru întâia dată m-am gândit la Sf. Vineri, Sf. Gavrilă și Sf. Maria, date de rudele mele și la sfîntul mir, pe care o călugăriță de la mănăstirea Țigănești mi-l pusese în chipiu. Toate acestea căpătară, pentru mine, o valoare deosebită, mă umplură cu speranță și curaj.

Și atunci, împins de sentimentul onoarei, îmi dusei carcasa tremurîndă înainte și, sprijinit de sentimentul religios, birui frica, dobândii încredere, în ce privește necunoscutul înfricoșător, și liniște pentru inima neliniștită.

Pericolul ce mă amenință l-am trecut cu bine; evident, am avut, atunci, cea mai bună dovadă de ajutorul celui de sus și de puterea lui binefăcătoare de îndreptarea credinței în el”²⁰.

Mai mult, consemnează Cracostea, maiorul Mihail i-a mărturisit, că deși fusese ateu până atunci, după această experiență a început treptat să se intereseze de viața religioasă și de lectura cărților sfinte.

Despre o schimbare sufletească vorbește și maiorul **Constantin Sănătescu**: „Pierdusem contactul cu inamicul. Era cald și liniște. În mijlocul câmpiei ne strîngem cu toții, iar preotul începe slujba. Fie momentul, fie locul, fie sufletul deprimat, n-aș putea preciza, dar știu că am ascuțit urechea la vorba preotului, ale cărui cuvinte se desprindeau rare și simțeam cum intrase în suflet, producând o ușurare binefăcătoare...Și evlavios am făcut semnul crucii, genunchii s-au îndoit și, privind în pămînt, am ascultat slujba până la sfârșit. Împins parcă de ceva, m-am apropiat apoi de preot și m-am grijit, lucru ce nu mai făcusem de copil. Sufletul meu parcă s-a schimbat din aceea clipă, am simțit ceva ca o revărsare binefăcătoare, care mi-a servit apoi de sprijin în multe împrejurări grele.

În lada de bagaje aveam cruciulița, dată la plecare de cei de acasă; până în acest moment nu-i dasem atențiune. M-am dus imediat de am scos-o, m-am închinat și mi-am lipit buzele de ea, apoi am atârnat-o de gât.

Simțeau absolută nevoie de a căuta razim în aceste zile grele și toți l-am căutat în credință. Eu, cel rătăcit, mă apropiam cu încredere de misterele ei și când credința a pătruns în cutele sufletului meu, parcă m-am născut din nou.

După această schimbare sufletească, am primit ordinul de a pleca cu escadronul spre a lua contact cu inamicul; de data aceasta am plecat cu atîta seninătate și atîta încredere, că nu mai eram de recunoscut”²¹.

O notă aparte o face în această lucrare relatarea maiorului **Al. Dumitrescu**, care relevă rolul sentimentului religios la cei aflați în pragul morții, sentiment care te ajută astfel nu

numai să trăiești, dar să și mori, împăcat cu tine și cu lumea: „Ne-am întors la postul de prim ajutor al regimentului 45, pe la orele 6, aducând cu noi și doi răniți grav, printre care un plutonier, care avea un glonț și o împunsătură de baionetă în abdomen. Rana lui trebuie să fi fost extrem de dureroasă, după cum îmi spunea medicul și totuși rănitul, care nu-și pierduse de loc conștiința, nu dădea nici un semn de suferință; aș putea zice chiar că pe figura lui se citea un fel de mulțumire. Însuși medicul fu mirat de acest lucru și-mi atrase atenția, fără a-mi putea explica faptul.

Cum în noaptea aceea nu mă mai puteam coborî în Azuga, rămăsei pe noapte în mijlocul răniților, căutând ale da, pe cât posibil, ajutorul meu. Pe la orele 10, m-am apropiat de rănitul pomenit mai sus, atras de conversația liniștită pe care se părea că ține cu infirmierul: speram că, dacă i-ar fi mai bine, aș putea să-i cer informații asupra morții fratelui meu.

Ceremonie religioasă la depunerea jurământului de către soldații Armatei 1

Dar, aparențele mă înșelaseră, căci, cu toată liniștea ce o arăta, sărmanul plutonier era pe moarte. Văzându-mă lângă el, își îndreptă privirea de la infirmier și continuă cu mine conversația începută cu acesta, care părea că nu-l prea înțelege. Și îmi spuse cam următoarele, îmi reamintesc bine:

- Vedeți, domnule căpitan, dacă n-ar fi grija nevesti-mii, care rămâne singură, eu aș fi acumă fericit. De când am simțit că s-a isprăvit cu mine și că am să plec în lumea cealaltă, unde este dreptate și fericire, am o mare mângâiere, o bucurie fără seamăn. Acuma eu am să mă duc la Dumnezeu și nu am nici o teamă, că n-am făcut nici un rău pe lumea asta. Simt cu siguranță că am să intru în rai! Și n-o să am nici grijă, nici necaz.

Vorba lui, deși liniștită, și convingătoare, mă făcu să cred, în primul moment, că poate are febră și chemai și pe doctor. Când îl văzu rănitul îi spuse:

- Lasă, domnule locotenent, îngrijește de alții care pot să mai scape, cu mine nu mai este nimic; și apoi, zău, eu n-aș vrea să mă mai înapoiez din drumul ăsta.

Și aproape încă zece minute continuă să vorbească în felul acesta, repetând mereu convingerea lui, că este mai bine pe lumea cealaltă și făcând mereu la cruce.

A murit lângă mine, vorbind până în ultima clipă despre Maica Precista și despre Dumnezeu, cu liniște, cu bucurie, fără să manifeste nici o durere, deși trebuie să fi avut suferinți fizice grozave, după cum m-a încredințat doctorul încă odată, când am mai discutat de cazul acesta.

Dacă n-aș fi văzut, n-aș fi crezut niciodată că sentimentul religios poate da atâta tărie și bărbăție în momentele grele ale morții. Este probabil că acest om a avut credința în sufletul lui întotdeauna; nu pot admite că numai în aceste ultime momente - în fața morții - s-a putut deștepta în el sentimentul religios cu atâta tărie.

De atunci m-am gândit mult, la cazul acesta, pe care niciodată n-am să-l pot uita. Ceva mai mult: el mă stăpânește mai puternic decât și-ar putea închipui cineva, deoarece e atunci, ori de câte ori m-am găsit într-o situație grea - prin asociație - mi-am reamintit seninătatea cu care acest om a știut, sau mai bine zis a putut să moară cu sufletul plin de ideea dumnezeirii; fără să vreau, cer și eu ajutorul lui Dumnezeu. Și, deși nu pun aceeași căldură și convingere pe care o pune el, totuși o ușurare sufletească am simțit întotdeauna¹²².

Despre felul cum era percepută menirea credinței religioase în clipele grele ale morții, indiferent de nivelul de pregătire al celui aflat la capătul drumului, când conștiința științifică poate privi, în chip religios, veșnicia, aflăm din relatarea locotenent-colonelului **M. Niculescu**: „În spital, la Târgu-Jiu, între diferiți răniți, ce soseau zilnic, căzuți în luptele de pe frontieră, a sosit și locotenentul de rezervă T. Popescu, profesor și director de gimnaziu, care, fiind grav rănit în intestine, căpătase peritonită.

Conștient de gravitatea bolii, cu toate ajutoarele medicale ce i se puneau la dispoziție, ofițerul își dădea bine seama de consecințele ranei. În cele din urmă, fiind convins că orice îngrijire îi era zadarnică și cu toată slăbiciunea fizică în care se găsea, totuși, pătruns de sentimentul religios și cu credința nestrămutată, am observat cum, printr-o efort fizică supraomenească se ridică puțin, în ultimul moment, își făcu semnul crucii și împăcat că s-a achitat creștinește și de această ultimă îndatorire, în viața aceasta, își lăsă iarăși capul pe pernă și închise ochii pentru totdeauna.

Am admirat, în aceeași persoană, pe omul de știință, care își dădea perfect seama de realitatea și de consecințele ranei ce căpătase, cum am vă-

zut într'nsul, pe creștinul convins, care apelând la Dumnezeu și în ultimul moment al vieții, își pregătea, prin speranța într-un viitor necunoscut, pentru viața viitoare, o aceeași cale a binelui și adevărului, ce o avusese și în viața ce terminase cu o astfel de mulțumire sufletească¹²³.

Maiorul **Athanasie Trincu** consemnează o altă ipostază a sentimentului religios, cea a reîntoarcerii acestuia la stările rudimentare, superstițioase, pe fondul unei dezagregări sufletești accentuate, generate de situația dezastruoasă de pe front (în luptele de la Jiu, din timpul retragerii): „*Era o epocă de surescitare nervoasă, și de pierdere a încrederii în noi! Soldatul, incult și inconștient, zicea că s-a nemțit Dumnezeu, nu mai vrea nici el cu noi. Ofițerul devenise superstițios și ridicol; am văzut ofițeri cu cite un soldat țigan în mijlocul lor, care le da cu bobii spre a le prezice soarta lor și a armatei*”¹²⁴.

Nici chiar atunci încrederea este aproape pierdută, nevoia credinței dănuiește, deși se manifestă sub forme rudimentare atavice - ghiocul țiganului e chemat să lumineze negura viitorului - însă elementele vieții religioase nu pot să fie desrădăcinate din sufletele oamenilor.

În finalul studiului său, profesorul D. Caracostea atrage în mod serios atenția asupra greșelii majore care s-ar putea face, aceea de a atribui sentimentului religios puteri discreționare, de a investi în el în scopul nimicirii adversarului, de a-l face un fel *Ancilla Martis*, ceea ce, avertizează autorul, ne-ar întoarce la „Dumnezeul războaielor”:

„*Socotim că acesta e un punct de vedere și mărginit și nepractic. De bună seamă ar fi o coborâre a religiei creștine, dacă am face din ea, fie un instrument al pornirii de distrugere, fie slujitorul intereselor unei clase sau al unei anumite forme de guvernământ. [...]*

Îndrepte-se conștiința religioasă și cultul

cu slujitorii lui spre sfera superioară a lucrurilor veșnice, care planează deasupra sărmanelor noastre frământări! Izvorul acesta trebuie să fie limpede, puternic și la îndemâna celor însetați. Cu cât va fi mai pur cu atât, în zile grele ca cele prin care am trecut, va înestula și va înviora mai mult sufletele, potrivit nevoilor lor”¹²⁵.

Fotografiile provin din Arhiva Muzeului Militar Național „Ferdinand I”, prin bunăvoința doamnei Cornelia-Gabriela Mihăilă, redactor la ziarul „Observatorul Militar”.

THE RELIGIOUS FEELING ON BATTLE FIELD - A STUDY OF THE LITERARY CRITIC DUMITRU CARACOSTEA AT THE END OF THE FIRST WORLD WAR

The First World War on spiritual plan proved in a dramatic way the need for God's protection. The article presents the study published by Dumitru Caracostea in the review "Military Romania" (no. 4/1921) which was edited by General Staff.

Keywords: war, national unit, psychological experience, campaign, "Military Romania"

NOTE

1 Statul Major General.

2 Constantin Antip, *Publicistica militară în serviciul apărării patriei*, Editura Militară, București, 1983, p. 90.

3 *Ibidem*.

4 Dumitru Caracostea, *Experiența religioasă a războiului în practică și în poezie*, în revista „România Militară”, nr. 4/1921, p. 435.

5 *Ibidem*, p. 436.

6 *Ibidem*, p. 437.

7 *Ibidem*, p. 440.

8 *Ibidem*, p. 441.

9 *Ibidem*, p. 442.

10 *Ibidem*.

11 *Ibidem*.

12 *Ibidem*.

13 *Ibidem*, p. 443.

14 *Ibidem*, p. 444.

15 *Ibidem*, p. 445.

16 *Ibidem*.

17 Maiorul Victor Precup nu figurează printre absolvenții seriei a 26-a a Școlii Superioare de Război (vezi lucrarea Gl.It. Mircea Agapie, Mr. Dănuț-Mircea Chiriac, Mr. Ion Emil, Mr. Constantin Hlihor, *De la Școala Superioară de Război la Academia de Înalte Studii Militare - Comandanți, profesori, absolvenți*, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, 1995, p.182).

18 Dumitru Caracostea, *op. cit.*, p. 446.

19 *Ibidem*.

20 *Ibidem*, p. 447.

21 *Ibidem*.

22 *Ibidem*, p. 449.

23 *Ibidem*, p. 450.

24 *Ibidem*.

25 *Ibidem*, p. 452.